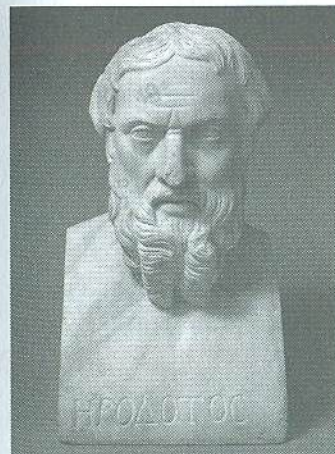

Що таке історія?

Ви колись чули вислів «увійти в історію»? А «вклепатися в (не)приємну історію»? У слова «історія» в цих двох випадках геть різний сенс, еге ж? І якщо ми спробуємо перекласти їх англійською, то матимемо різні відповідники: не лише передбачуване history, а й story. Перше слово позначає велику історію, друге — повсякденну, побутову. Та вони пов'язані: велика історія (те, що ми називаємо знанням про минуле) складається з мільйонів дрібних (тих, що розповідають про окремі події, які десь із кимось трапилися), наче пазл — із маленьких фрагментів.

Щоб зрозуміти різницю між науковим історичним знанням і просто оповідками про минуле, слід звернутися до початків власне історичної науки. Першим професійним істориком вважають давнього грека Геродота — його навіть називають «батьком історії».

Посмертний бюст Геродота.

І раніше були люди, які оповідали про минуле, але принципова новизна Геродотових праць полягала в питанні, яке він собі поставив: **«Чому елліни воюють із варварами?»** І всю оповідь про минуле він вибудував так, щоб на це запитання відповісти.

Окрім того, Геродот — ще у V столітті до Різдва Христового — проголосив **принцип об'єктивності** на його думку, історик мусить неупереджено дивитися на події.

Як ми говоримо про історію?

Утім, із розвитком наукової думки люди зрозуміли, що неможливо бути повністю об'єктивними. Історик, як і будь-яка інша особа, залежить від свого світогляду, інформаційного поля, у якому перебуває. Проте люди часто не усвідомлюють своєї суб'єктивності й упередженості.

Наприклад, спробуймо відповісти на просте питання: **що відбулось у світовій історії 12 жовтня 1492 року?**

Сталося дещо епохальне — португальська експедиція на чолі з Христофором Колумбом висадила в Новому Світі. А тепер уважно придивімося до слів, які вживаємо, щоб описати подію.

Традиційно її називають **«відкриттям Америки»**. Така назва начебто виходить із самої логіки того, що сталося: європейці висадилися в Америці (власне, на острові поруч, але це вже не так важливо для наших роздумів), тож відкрили для себе нову частину світу. Українці — теж європейці, а отже, ми сприймаємо історію в європоцентричній традиції.

Та спробуймо поглянути з іншого боку: жили-були собі люди — у світі, який для них був цілковито старим. Аж тут прибули на кораблях інші люди — і почали привласнювати землі й ресурси. Навіть мешканців цих земель європейці назвали на свій лад — індіанцями, адже думали, що прибули до берегів Індії. І як назвати подію з такого погляду? Окупація, загарбання? Зараз в Америці¹ можна натрапити на нейтральний термін — **«зустріч цивілізацій»**.

Варто пам'ятати, що всі автори «Навігаторів» — українці, європейці, тому й наша модель бачення історії — україноцентрична і європоцентрична. Це виявляється і тоді, коли говоримо про сучасніші періоди, і навіть коли пишемо про первісність.

Що досліджують історики?

Історія — наука про минуле людства. Предмет вивчення історії — це людина. У фокусі уваги істориків перебувають люди й людські суспільства, тобто історія НЕ вивчає давніх періодів існування Землі.

До сфери інтересів істориків не входять такі питання:

- формування континентів, їхній рух,
- зародження життя на Землі,
- життя динозаврів,
- виверження вулканів,
- падіння метеоритів тощо.

Ними займаються природничі науки: геологія, палеонтологія, ґрунтознавство та інші.

Утім, хоч центром вивчення минулого і є людина, опосередковано ми вивчаємо ще й **вплив на неї різноманітних чинників** у давні часи. Скажімо, тварин минулого безпосередньо вивчає не історія, а підрозділ зоології — палеозоологія. Та якщо ми говоримо про взаємодію людини й тварин, — наприклад, про те, коли давні люди приручили собак чи на яких звірів полювали, — то це вже сфера зацікавлення істориків.

Загалом у сучасній науці не може бути якоїсь чистої дисципліни — особливо це стосується історії. Як історики, науковець або науковиця мають розбиратися в інших галузях, мати широкий світогляд. Не може бути такого, щоб історик, який досліджує, наприклад, римське право, зовсім не розумівся на сучасній юриспруденції. Відповідно дослідниця, яка займається історією воєн чи певної конкретної війни, має розумітися на військовій справі як такої.

¹ Власне кажучи, це теж європейська назва — на честь Америго Веспуччі, який зрозумів, що то окремий континент, а не Індія.

Що таке первісність?

Згідно із сучасними науковими уявленнями, життя на Землі виникло приблизно 4 мільярди років тому – у формі одноклітинних організмів. Набагато пізніше на Землі з'явилися ссавці, що стали панівним класом після того, як 65 мільйонів років тому вимерли динозаври.

Серед ссавців виокремилися приматоморфи, що стали давніми пращурами людиноподібних істот. Найдавніші знахідки мавп датовані 45 мільйонами років тому. Саме з цього часу прийнято вести відлік існуванню гомінідів – родини приматів, яка включає в себе людиноподібних істот і власне людей.

Первісність – це **доцивілізаційний** стан людських суспільств. Перші цивілізації зароджуються в Середземноморському басейні з появою міст-держав Месопотамії і поширюються окремими регіонами Євразії, Північною Африкою. У цих цивілізаційних осередках виникла й писемність – засіб збереження й передавання інформації.

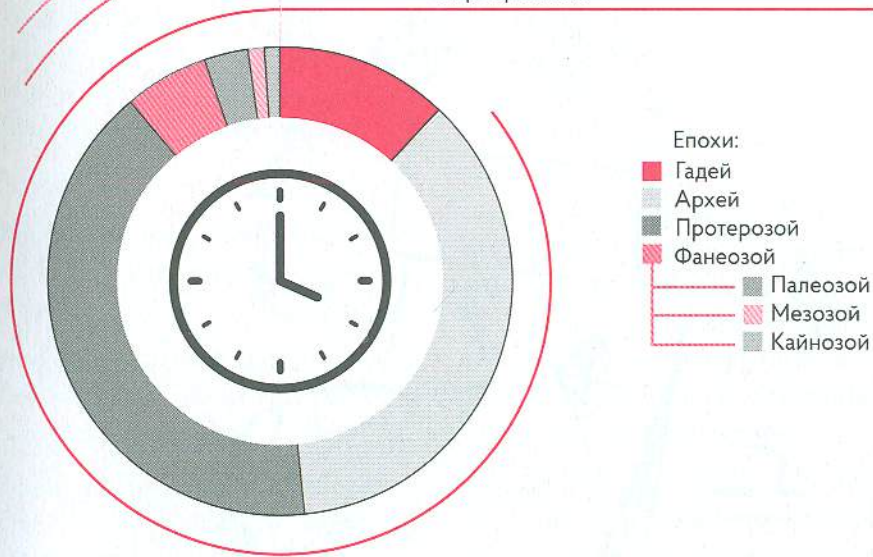
В Україну цивілізація прийшла разом з античною культурою – на початку I тисячоліття після Р. Х. на причорноморському узбережжі еллінські колоністи будували поліси. Ці території стали частиною Великої Греції. Еллінська культура змішалася з культурами місцевих кочовиків. Так Україна стала місцем зустрічі різних світів, які традиційно вважають античним і варварським. Проте варто пам'ятати, що ця категоризація теж походить від специфічного світогляду: це греки називали інші народи, які не говорили грецькою мовою, варварськими; самі ж ті народи, звісно, нічого варварського в собі не бачили.

Поняття первісності сьогодні можемо сприймати двома способами:

- як історичний період – час від появи людини до зародження перших цивілізацій;
- як суспільний стан – стан розвитку суспільства, протиставлений етичним і культурним нормам цивілізованих спільнот.

Час	Форма життя	Коли з'явилися на Землі
11:59:58	Пітекантропи	2 мільйони років тому
11:23:31	Динозаври	230 мільйонів років тому
10:13:44	Рослини на суші	670 мільйонів років тому
09:59:28	Водні тварини	760 мільйонів років тому
01:25:38	Найпростіші мікроорганізми	4 мільярди років тому

Якби історію нашої планети стиснути до 12 годин, то мікроби з'явилися би на ній о пів на другу, перші водні тварини – майже о десятій, а людство – тільки в останні дві секунди. Тим часом антропоцен (так іноді називають період, у якому людська активність помітно впливає на зміни земної екосистеми) тривав би тільки одну десятую секунди.

Адаптивність — спроможність істоти пристосовуватися до навколишнього світу задля виживання.

Аридизація (ксеротизація) — зменшення рівня вологості, процес осушення території.

Археологічна культура — сукупність пам'яток зі схожими рисами (посудом, зброєю, прикрасами, типом поховань), що зосереджені на певній території. Археологічна культура — це не народ і не етнічна спільність. Широко відомі випадки, коли носієм кількох археологічних культур є один народ і, навпаки, — одна археологічна культура об'єднує декілька народів.

Артефакт — річ, яку зробила людина.

Археологія — це галузь знань, що вивчає історію людства за матеріальними залишками.

Гарбологія — сміттєзнавство, тобто вивчення суспільства через відходи його життєдіяльності.

Голоцен — сучасна геологічна епоха. Для неї характерний теплий клімат і формування чорнозему. Голоцен почався 11 700 років тому і триває досі.

Гомінідна тріада — три фізичні ознаки, які властиві людям і відрізняють їх від людиноподібних істот: прямоходіння, розвинена будова кисті руки й мозку.

Доместикація — одомашнення рослин і тварин. Визначити, доместикована тварина чи ні, можна за кістками.

Енеоліт (халколіт) — мідна доба. Період в історії людства, коли були поширені мідні речі, які люди активно використовували в побуті. В Україні датується IV–III тисячоліттями до Р. Х.

Лебенсраум — «життєвий простір» з німецької. Так націонал-соціалісти називали територію Східної Європи, на яку планували розселити германські народи. Лебенсраум охоплював простір давніх міграцій індоєвропейців на схід.

Марксизм — всеохопне вчення (філософське, політичне, економічне, наукове), яке сформулювали німці Карл Маркс і Фрідріх Енгельс у середині XIX століття. Базується на принципі протистояння пригноблених і гнобителів. Базовими для історії вважає передусім економічні зміни, які впливають на решту життя людства.

Мезоліт — середньокам'яна доба. У цей час поширюється дистанційна зброя (лук і стріли), тане льодовик, формуються сучасний ландшафт і кліматична ситуація. В Україні мезоліт датують XII–VII тисячоліттями до Р. Х.

Металургійна провінція — виробнича система, об'єднана схожими традиціями розвитку металургії та локалізована в одному регіоні.